

tarafından demirlenmiş 674 kayık üzerine bir köprü yaptırarak ordusunu Çanakkale Boğazı'ndan geçirmiştir. Daha sonraki dönemlerde Roma İmparatoru Sezar'ın Tiber nehrini, Bizans İmparatoru Herakleios'un İstanbul Boğazı'nı, Fâtih Sultan Mehmed'in Haliç'i ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın Irak seferi sırasında Dicle ve Fırat nehirlerini bu tip yüzer köprülerle geçtikleri bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 58, 66, 72, 93, 113, 234; Orhan Bozkurt, *Koca Sinan'ın Köprüleri*, İstanbul 1952; S. Smith, *The World's Great Bridges*, London 1953, s. 12, 13; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975; Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Ankara 1978; Fügen İltter, *Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri*, Ankara 1978, tür.yer.; Kâzım Çeçen, "Sinan'ın Köprü ve Su Kemerleri", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı* (haz. Zeki Sönmez), İstanbul 1988, s. 79-92; F. M. Feldhaus, *Die Technik der Antike und des Mittelalters*, Wiesbaden 1990, s. 145-156; İsmet İltter, "Ölümünün Yıl Dönümünde Köprüleriyle Mimar Sinan", *Karayolları Bülteni*, sy. 187, Ankara 1966, s. 24-27; sy. 188 (1966), s. 17-21; sy. 210 (1967), s. 21-24; sy. 241 (1970), s. 16-19; sy. 253-254 (1971), s. 29-33; Cengiz Orhonlu, "Köprücülük", *TTK Bildiriler*, VII (1973), II, 701-709; Gülsün Tanyeli - Uğur Tanyeli, "Osmanlı Yüzer Köprüleri", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, X/1-2, Ankara 1990, s. 5-17; YA, IV, 2453-2454; "Köprü", *ABr.*, XIII, 586-588; "Köprü", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, XII, 7047-7054.

KÂZIM ÇEÇEN

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad

(bk. MEHMET FUAD KÖPRÜLÜ).

KÖPRÜLÜ KERVANSARAYI

(bk. VEZİR HANI).

KÖPRÜLÜ KÜLLİYESİ

İstanbul'da

XVII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen bir külliye.

IV. Mehmed devri sadrazamlarından Köprülü Mehmed Paşa tarafından 1072'-de (1662) yaptırılan külliye dershane-mescid (dârülkurrâ), medrese odaları (dârülhadis), dükkânlar, çeşme, türbe ve sebil den oluşmaktaydı. Daha sonra bunlara, oğlu Sadrazam Fâzî Ahmed Paşa tarafından 1087 (1676) yılından önce inşa edilen kütüphane ve Vezir Hanı ilâve edilmiştir. Ayrıca türbenin etrafına zamanla

eklenen mezarlarla bir de hazîre oluşmuştur. Külliye yapılarından sebil günümüze ulaşmamıştır. Divanyolu caddesinin genişletilmesi esnasında değişikliğe uğrayan külliye'nin eski düzeni hakkında tek belge Köprülü Su Yolları Haritası'ndaki görünüştür. Minyatür tekniğine has bir bakış açısı ile çizilmiş olan bu haritadan yapıların durumu ve külliye'nin düzeni kısmen anlaşılabilmektedir.

Vakfiyesinde "Dârülkurrâ-i latife" olarak bahsedilen yapı medresenin dershanesi olup aynı zamanda dışa açık bir mesciddir. Divanyolu caddesiyle Peykhâne sokağının kesiştiği köşede yer alan yapı kesme köfeki taşından inşa edilmiştir. Sekizgen planlı olan yapı kasnaklı kubbe ile örtülmüştür. Çift sıra pencere düzenine sahip yapıda biri kuzeyde caddeye, diğeri güneyde medrese avlusuna açılan iki kapı vardır. Caddenin 1288 (1871) yılında genişletilmesi esnasında kapı önündeki revak kaldırılmış ve iki yıl sonra kapı yenilenmiştir. Bu durum kapı üzerindeki 1290 (1873) tarihli kitâbeden anlaşılmaktadır. Yapıda barok üslûbunda yapılmış olan mermer mihrap bulunmaktadır. Üzeri sıvalı, oval formu bir kaideye oturan vaz vaz kürsüsü yarım yuvarlak şekilde olup üstünde ajurlu ahşap korkuluk bulunmaktadır. Yapıda bugün mevcut olan ahşap minber ise yeni olup sade bir işçiliğe sahiptir. Mihrabın karşısında yer alan ahşap mahfil de yine XIX. yüzyılın sonunda eklenmiş olmalıdır. Mahfilin sağında merdivenlerle ulaşılan üst pencere ahşaptan köşk tipi minareye geçit vermektedir. Yapının içi yakın zamanda yenilenmiş olan kalem işleriyle süslenmiştir.

Peykhâne sokağı üzerinde yer alan ve üstte sivri kemerli olarak düzenlenen, altta ise yuvarlak kemerli açıklığa sahip bulunan kapı ile medresenin revaklı avlusuna geçilmektedir. Medrese odaları bu avlunun iki yönünde "L" şeklinde sıralanmıştır. Yapıda bugün dokuzu tam, biri yarım olmak üzere toplam on oda bulun-

maktadır. Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında caddeye uzanan koldaki odalardan bir bölümü yıkılmıştır. Yıkılan bu kolda bir oda ve önündeki revak tam ortadan bölünmüş olup cephe XIX. yüzyılın zevkine göre düzenlenmiştir. Medresede revaklardan doğudakiler sivri, güneydekiler ise geç devirde yenilenmiş olup yuvarlak kemerlidir. Mermer sütun ve baklavalı başlıklara sahip revaklarla odalarda birimlerin üzerleri pandantiflerle geçici sağlanan kubbelerle örtülmüştür. Revaklı avluya köfeki taşından dikdörtgen söveli birer kapı ve pencere ile açılan odaların dışa bakan pencereleri yoktur. Kapı karşısındaki duvarlarında ocak ve dolap nişi bulunmaktadır. İki kolun kesiştiği köşede medrese odaları kesintiye uğramıştır. Arada yer alan basık kemerli kapı ile arkadaki küçük bahçeye geçiş sağlanmaktadır. Burada helâlarla vaktiyle çamaşırhane ve gusûlhâne olarak kullanılan bir mekân daha vardır. Ayrıca medresenin avlusunda bir kuyu ile mermer su haznesi bulunmaktadır. 1869 yılında faal durumda olduğu anlaşılan medrese 1894 depreminde zarar görmüştür. 2 Eylül 1914 tarihinde yapılan bir tesbitte kısmen tamire ihtiyacı olduğu halde faaliyetine devam ettiği, 1 Ocak 1919 tarihli diğer bir tesbitte ise yangın-zedeler tarafından işgal edilmiş olduğu belirtilmektedir. Son yıllarda medrese tamir edilerek Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'na tahsis edilmiştir.

Türbe Divanyolu caddesi üzerinde ders-hane - mescidin doğusunda, medrese odaları ile ders-hane - mescid arasında yer almaktadır. Vaktiyle ders-hane - mescidin kuzeyine yakın bir yerde olduğu tahmin edilen türbenin eski durumu Köprülü Su Yolları Haritası'ndan öğrenilmektedir. Divanyolu'nun 1288 (1871) yılında genişletilmesi esnasında yıkılan türbe bugünkü yerinde yeniden inşa edilmiştir. İlk yapının ne şekilde olduğu hakkında ayrıntılı bilgi mevcut olmamakla beraber bugün-

Köprülü Külliyesi'nin avlusundan bir görünüşü

kü yapıya da pek benzemediği anlaşılmaktadır. KöprülÜ Su Yolları Haritası'nda ki çizime göre önü revaklı, pencereli kasnak üzerinde kubbeli bir türbe yapısı olduğu düşünülebilir. XIX. yüzyılın zevkine uygun olarak ele alınan bugünkü yapı sekizgen planlı olup mukarnas başlıklı sütunların taşıdığı atnalı biçiminde kemerli cephelere sahip açık bir türbedir. Üzeri sivri kubbe biçiminde düzenlenmiş demir kafesle örtülü olan yapıda sütun başlıklarının hizasında mermer lentolarla cepheler ikiye bölünmüştür. Üstte rûmî, altta geometrik kompozisyonlu metal şebekeler vardır. Medresenin avlusu yönünde çift kanatlı metal şebekeli bir kapısı bulunan türbenin gövdesi üstte palmetli frizle süslenmiştir. Türbede KöprülÜ Mehmed Paşa, Ayşe Hanım ve Fâzıl Ahmed Paşa medfundur.

Peykhâne sokağı üzerinde derslane-mescidin batı cephesine bitişik olarak yer alan çeşme mermerden yapılmıştır. İki renkli taşın alternatif olarak kullanıldığı sivri kemerli niş şeklinde düzenlenen çeşme iki yanda halat şeklinde sütunçelerle sınırlanmıştır. Niş içindeki alınlıkta rûmîlerden oluşan girift bir kompozisyon görülür. Kemer köşe dolgularında birer iri rozet ve kıvrık dallı süsleme bulunmaktadır. Bunun üzerinde tek satır halinde ta'lik hatla yazılı olan kitâbeden çeşmenin KöprülÜ Mehmed Paşa'nın hayratı olduğu anlaşılır. Suyu akmayan tek mus-

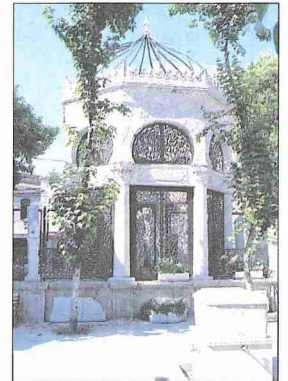
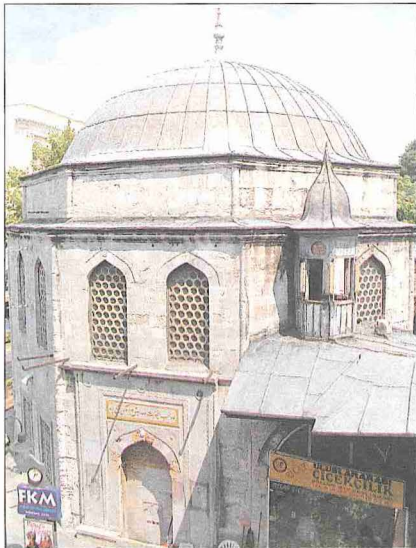
luklu çeşme iyi durumda olup yol seviyesinin yükselmesiyle teknesi biraz zemine gömülmüştür.

Külliyenin Peykhâne sokağına bakan cephesi üzerinde medrese avlusuna açılan kapının sağında üç, solunda bir olmak üzere toplam dört adet dükkân bulunmaktadır. Sivri kemerlerle dışa açılan dükkânlardan kapının solundaki üç tanesi dikdörtgen planlı olup üzerleri aynalı tonozla örtülmüştür. Girişlerin karşısında vaktiyle birer ocak nişi bulunmaktaydı. Ortadaki birim hariç iki yandaki dükkân, arkada yer alan kare planlı ve kubbeli iki mekânla aralarındaki duvarın kaldırılması ile birbirine bağlanmıştır. Bu iki dükkânın altında birer bodrum katı bulunmaktadır. Medresenin avlu kapısının solunda duvarla derslane-mescid arasında dışa sivri kemerle açılan üçgen bir mekân vardır. Burası da günümüzde dükkân olarak kullanılmaktadır.

Medresenin doğusunda Divanyolu caddesi üzerinde ve II. Mahmud Türbesi'nin karşısında yer alan yapı İstanbul'daki ilk bağımsız kütüphane binasıdır. Külliye'nin bânisi Sadrazam KöprülÜ Mehmed Paşa'nın 1072 (1661) yılında vefatı üzerine oğlu Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa tarafından 1087'de (1676) ölümünden önce yaptırılarak külliye'ye dahil edilmiştir. Üç tarafı yolla çevrili bir bahçe içinde yer alan yapının sınırları vakfiyesinde belirtilmiştir. Taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen yapı almaşık örgülü duvarlara sahiptir; kare planlı ve üzeri pandantiflerle geçişi sağlanan, dıştan sekizgen kasnaklı kubbe ile örtülmüştür. Batısında yer alan ve dört basamakla çıkılan revaklı bölüm eksekte öne alınmış olup "T" şeklinde bir düzenleme gösterir. Altı mermer sütun üzerinde baklavalı başlıklara oturan sivri kemerli revak üçü eliptik olan dört kubbe ile örtülmüştür. Eksende yer alan, içten ve dıştan basık kemerli olarak düzenlenen kapı ile kütüphane mekânına geçilir. Yapı yarlarda altta birer, üstte ikişer, kapının karşısında ise altlı üstlü üçer pencere ile aydınlatılmaktadır. Pencereler, tuğladan sivri boşaltma kemerleri altında dikdörtgen açıklıklı olup dıştan köfeki taşı sövelidir. İçte yalnızca alt pencereler mermer söveli olarak düzenlenmiştir. Yapının içinde kubbe ortasında, kubbe eteğinde, pandantiflerde ve kapı üzerinde geç devrin kalem işi süslemeleri vardır. Pandantiftteki 1181 (1767) tarihiyle kapı üzerindeki 1289 (1872) ve 1327 (1909) tarihleri yapılan tamirleri gösterir (ayrıca bk. KÖPRÜLÜ KÜTÜPHANESİ).

Çemberlitaş'ta Vezirhanı caddesi üzerinde yer alan han Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa tarafından yaptırılarak külliye'ye dahil edilmiştir. İhtilâflı olmasına rağmen kapı üzerindeki ta'lik hatla yazılmış beş satırlık tamir kitâbesinden 1312 (1894) depreminde harap olan yapının 1332 (1914) yılında Odabaşı Mustafa Efendi tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır. Yapı taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiş, iki katlı ve iki avlulu olarak düzenlenmiş olup zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Öndeki birinci avlu üçgen bir alana, ikinci avlu ise yaklaşık 70 x 47 ve 65 m. ölçülerinde yamuk dikdörtgen plana sahiptir. İç avlu ile ön cephe arasında arazinin hafif meyilli olması sebebiyle bu cephenin alt sırasına tonozlu bir sıra dükkân yerleştirilmiştir. Son yıllarda yeniden tamir görmüş olan taçkapı büyük sivri kemer altında yuvarlak kemerli bir açıklığa sahiptir. Ön cephede taçkapının üstü ve kuzeyindeki kol yıkıldığından burada önemli değişiklikler olmuş, dolayısıyla eski durumu hakkında kesin birşey söylemek zorlaşmıştır. Küçük olan ön avluda odalar yalnızca batı yönündeki cephede yer almıştır. Büyük olan iç avlu iki katlı ve revaklı olarak düzenlenmiştir. Kare kesitli taş pâyelere oturan tuğladan sivri kemerli revakların etrafında odalar bulunmaktadır. Bugün alt kattaki revaklar yarlardan ve cepheden kapatılarak arkalarındaki odalarla birleştirilmiş olarak kullanılmaktadır. Bu kattaki odaların dışarıya açılan pencereleri yoktur. Üst kattaki odalar ise birer pencere ile dışa açılmakla beraber birer kapı ve pencere ile de revaklara açılmaktadır. Odalarda iki yanı nişli birer ocak yer almaktadır. Üst kat revakları da yer yer kapatılmıştır. Odalar ve revaklarda birimlerin üzerleri kubbelerle örtülmüştür. Yıkılan bölümler ahşap tavanlı ve kiremit örtülü olarak yapılmış olup değişikliğe uğramıştır. Üst kata, iç avluya çıkmadan önce revakların altında yer alan

KöprülÜ Külliyesi'nin derslane-mescidi ile batı cephesindeki çeşme

KöprülÜ
Mehmed
Paşa ile
oğlu Fâzıl
Ahmed
Paşa'nın
türbesi

karşılıklı iki yöndeki merdivenlerle çıkılır. Son yıllara kadar kesme taştan yüksek basamaklara sahip olan bu merdivenler bugün beton dökülerek yeniden yapılmıştır. Hanın kuzeydoğu ve güneybatı köşelerinde birer kule bulunmaktadır. Ayrıca kuzeydoğu köşesine ayrı bir birim olarak bitleştirilen ahır, kalın ayaklarla taşınan çapraz tonoz örtülü olup vaktiyle avluya bir rampa ile bağlanmaktaydı. Günümüzde bu rampa kapatılmış, ahıra Gazi Sinan Paşa sokağı üzerinden yeni bir giriş açılmıştır. Hanın avlusunda yer alan ve yakın zamana kadar harap durumda olduğu bilinen mescid ise günümüze ulaşmamıştır. Köprülü Su Yolları Haritası'ndaki basit çizime göre fevkanî olduğu anlaşılan yapının altında bir şadırvan bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Vakfiyeler, Köprülü Ktp., nr. 1-4; Köprülü Su Yolları Haritası, Köprülü Ktp., nr. 1127; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 215; İzzet Kumbarcılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 25; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, 82; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 93; Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimârisi*, İstanbul 1976, s. 100; Zeynep Nayır, *İstanbul Medreseleri, Koruma ve Çağdaş Kullanım Açısından Bir Değerlendirme* (doçentlik tezi, 1980), İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, s. 73; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, I, 1-34; Eminönü Camileri (nşr. Eminönü Müftülüğü), İstanbul 1987, s. 119; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 61; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 581; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 70-73; Behçet Ünsal, "Türk-Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimârî Yöntemi", *VD*, sy. 18 (1984), s. 98, 113; Ahmet Küçükakfa, "Köprülü Kütüphanesi", *İlgî*, sy. 39, İstanbul 1984, s. 16, 17; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", *DBİst.A*, V, 89, 90; Havva Koç, "Köprülü Kütüphanesi", *a.e.*, V, 90-91.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

KÖPRÜLÜ KÜTÜPHANESİ

İstanbul'da Divanyolu'nda
XVII. yüzyılın sonlarında kurulan
kütüphane.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru, ulemâya ve öğrencilere açık medrese ve türbe kütüphaneleriyle hem ulemâya ve öğrencilere hem de halka açık cami ve tekke kütüphanelerine yeni bir kütüphane türünün eklendiği görülür. İşleyiş bakımından diğer kütüphanelerden pek farklı olmayan, ancak değişik bir bünyeye sahip bulunan bu tür kütüphanelerin en belir-

gin özelliği, bir külliyeyle bağlı olmaksızın müstakil bir binada kurulması ve kütüphanede görevlendirilen ve başka bir işle uğraşmaması istenen personeline daha fazla ücret verilmesidir. Diğer bir özellikleri de zamanla bu kütüphanelerde daha öncekilerde pek görülmeyen öğretim ve ibadet gibi değişik bir faaliyetin ortaya çıkmasıdır. Bunların ilk örneği sayılan Köprülü Kütüphanesi belki de bu özelliğini, içinde yer alacağı külliyesinin kurucusu Köprülü Mehmed Paşa'nın yapmayı tasarladığı külliyei tamamlamadan ölmesine borçludur. Köprülü Mehmed Paşa 1072'de (1661) öldüğünde külliyesinin ancak medrese, hamam ve türbe bölümünü bitirebilmişti. Oğlu Fâzıl Ahmed Paşa babasının vasiyetine uyarak külliyei tamamlamaya çalışmış, kendisi de kitap meraklısı olduğundan babasının kitapları ile kendi kitaplarından oluşan zengin koleksiyonu yerleştirmek için babasının türbesinin yakınındaki müstakil kütüphane binasını yaptırmıştır. Fâzıl Ahmed Paşa'nın da genç yaşta ölümüyle (3 Kasım 1676) kütüphanenin kuruluş işlemleri geri kalmış ve ancak 1089 (1678) yılında Fâzıl Mustafa Paşa'nın düzenlediği vakıf senediyle resmen kurulabilmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın kütüphanesine vakfettiği kitapların üzerinde ölüm yılı olan 1072 (1661) tarihini taşıyan vakıf mührü vardır. Muzaffer Gökman kütüphanede bu mührü taşıyan kitapların sayısının onu geçmediğini söylemektedir. Bu tesbitten, daha önce Bozcaada ve Saffranbolu'daki camilerinde de birer kütüphane kuran Mehmed Paşa'nın ya İstanbul'daki kütüphanesine koyacağı kitapları henüz hazırlamadığı veya kitaplarının üstüne kendi vakıf mührünü vuramadan öldüğü sonucu çıkarılabilir.

Fâzıl Mustafa Paşa'nın hazırlattığı vakfiyede sadece kütüphaneye mahsus bir personel kadrosunun teşkil edildiği görülmektedir. Üç hâfız-ı kütüb, bir mücellit ve bir bevâbdan meydana gelen bu kadroya dönemine göre oldukça tatmin edici bir ücret ödenmektedir. Birinci hâfız-ı kütübün 7,5, ikinci ve üçüncü hâfız-ı kütüblerin 3,75 kuruş olan aylık ücretleri devrin râyicine göre yapılan hesaplamada günlük 20 ve 10 akçeye tekabül etmektedir. XVII. yüzyılın ilk yarısında kurulan kütüphanelerdeki kitap mevcudu oldukça artmıştır. Vakıf kütüphanelerinde görülen en büyük kitap artışı Köprülü Kütüphanesi'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu kütüphanenin kuruluşunda mevcut kitap sayısı 2000'in üstünde bu-

lunmaktaydı. Vakfiyede kütüphanenin açık olacağı günler üçe çıkarılmış ve çalışma saatleri de "güneşin doğuşundan ikindiye kadar" şeklinde tesbit edilmiştir.

Köprülü Kütüphanesi'ne daha sonraki yıllarda aynı aile fertleri tarafından kitap bağışlanmaya devam edilmiştir. Köprülüzâde Hâfız Ahmed Paşa, 1150 (1737) yılında düzenlediği vakfiyesiyle yaklaşık 500 kadar kitabını bu kütüphaneye vakfetmiştir. *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti Köprülü*'de (I, 10), "Bu kısmın vakfiyesi zamanımıza kadar gelmediği için vakıf tarihi ve vakfiyede zikredilen kitap mevcudu hakkında bir bilgimiz yoktur" denilmekteyse de bu vakfiyenin bir kopyası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde mevcuttur (VGMA, nr. 76, s. 42-43). Köprülü Kütüphanesi'nin mütevellisi Köprülü ailesinden Mehmed Âsım Bey de 1220 (1805) tarihli vakfiyesiyle Köprülü Kütüphanesi'ne 350 kitapla yeni gelir kaynakları vakfetmiştir (VGMA, nr. 580, s. 13-14). Mehmed Âsım Bey, vakfiyesinde belirttiğine göre kütüphanede medrese öğrencilerinin çokça kullandıkları bazı kitapların eksik olduğunu görmüş ve bu kitaplardan satın alarak kütüphaneye koymuştur. Ayrıca ileride ihtiyaç duyulacak kitapların satın alınması için de bir miktar para ayırmıştır. Kütüphanenin 1251-1254 (1835-1838) yıllarına ait masraf defterindeki bir kayda göre 1251 yılının Rebülevvel ayında (Temmuz 1835) bir *Hâşiye-i Fenârî* satın alınmıştır (Köp-

Köprülü Kütüphanesi

